

«ՄԵԿ ԱԶԳ, ԵՐԿՈՒ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ ԹՈՒՐՔԻԱ-ԱՂԻՐԵՋԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ*

Ն. Ա. ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ԵՊՀ Հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի Հայաստանի հարակից և մերձավոր արտերկրի պետությունների ռազմավարական հետազոտությունների բաժնի գիտաշխատող

Ներածություն

Թուրքիա – Ադրբեջան հարաբերություններն ունեն ինչպես գաղափարական, այնպես էլ փոխադարձ շահերով ու պրագմատիկ քաղաքականությամբ պայմանավորված հիմքեր, որոնք արտահայտված են «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգում: Թուրքիայի ազգային ռազմավարություններում կարևոր տեղ է գրավում Հարավային Կովկասը,

որտեղ ազդեցության հասնելու համար կարևորվեց Ադրբեջանի դերը: Իսկ վերջինս անվտանգային հարցերում, մասնավորապես՝ Արցախյան հակամարտության առնչությամբ, ուներ դաշնակցի կարիք:

Մենք որպես սույն հետազոտության նպատակ սահմանել ենք «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգի վերլուծությունը Թուրքիայի ազգային ռազմավարությունների համատեքստում՝ փորձելով բացահայտել դրա հիման վրա ձևավորված պրագմատիկ դաշնակցության հիմքերը: Բացի այդ, վերլուծվել է «մեկ ազգ, վեց պետություն» կարգախոսի վերածվելու դրա հնարավորությունը:

Այսպիսով՝ թուրք-ադրբեջանական ռազմավարական և դաշնակցային հարաբերությունները բանաձևվում են «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգով՝ հիմնված փոխադարձ շահերի վրա, որոնք, իրենց հերթին, պրագմատիկ դաշինքի հիմքերն են: Ինչ վերաբերում է «մեկ ազգ, վեց պետություն» ձևակերպմանը, ապա այն թեև ունի գաղափարական, սակայն առայժմ ոչ գործնական քաղաքական հիմքեր, որպեսզի ապահովի Թուրքիայի և Կենտրոնական Ասիայի թյուրքախոս երկրների միջև դաշնակցային հարաբերությունների զարգացումը:

* Հոդվածը նախնական տարբերակով ստացվել է 25.10.2023: Հոդվածի գրախոսությունը ստացվել է 01.11.2023:

«Կարմիր գիրքը»՝ ազգային անվտանգության ռազմավարությունը

Թուրքիայի ռազմավարական նպատակները ձևակերպված են ազգային անվտանգության հիմնական փաստաթղթում՝ «Կարմիր գրքում» (*“Kırmızı Kitap”*^{*}): Այստեղ ներկայացված են Թուրքիայի ներքին, արտաքին և պաշտպանական ոլորտներում գործող հիմնական սկզբունքները¹: Ազգային շահերը ձևակերպված են որպես «նպատակներ, որոնց պետք է հասնել և պաշտպանել՝ պետության գոյատևումն ու անվտանգությունը և ազգի բարօրությունը ապահովելու համար»²: Ինչ վերաբերում է Ադրբեյջանին, ապա նրա ազգային անվտանգության փաստաթղթի «Ազգային շահեր» բաժնում նշվում է պետության անկախության, տարածքային ամբողջականության պահպանման և ժողովրդի անվտանգության ապահովման պահանջը³: Նման ձևակերպումները հիմք են ստեղծում երկկողմ համագործակցության համար՝ ընդհանուր քաղաքական ու տնտեսական շահերի և սպառնալիքների կամ թշնամիների գոյության պայմաններում: Թերևս հարկ է ուշադրություն դարձնել սպառնալիքների և ընդհանուր թշնամու կերպարի վրա: Արցախյան առաջին պատերազմի ժամանակ, երբ հայկական կողմը հասել էր հաղթանակի, դուրսին դարձավ ի դեմս Հայաստանի ընդհանուր թշնամու կերպարի ստեղծումը: Իսկ 44-օրյա պատերազմից հետո նրանք փորձում են ստեղծել հաղթանակի միասնական խորհրդանիշ⁴: Բնականաբար, Թուրքիան չունի Հայաստանից բխող անմիջական անվտանգային սպառնալիքներ, սակայն օգտագործեց Լեռնային Ղարաբաղի հակամար-

* Հանրությանը հայտնի է նաև «Գաղտնի սահմանադրություն» անվանմամբ: Փաստաթղթի բովանդակությունը չի հրատարակվում՝ բացառությամբ որոշ ընդհանուր դրույթների: Այս փաստաթուղթը նախկինում պատրաստվում էր ռազմական համակարգի վերահսկողությամբ և ուղեցույց է Նախարարների խորհրդի և ուժային կառույցների համար: Հայտնի է, որ այն վերջին անգամ վերաշարադրվել է 2005 թ., ապա կառավարությունն այն վերանայել է 2010 թ.: Այս մասին հայտարարել է Վարչապետ Ռ. Թ. Էրդողանը՝ նշելով, որ աշխատել են վերացնել դրանում եղած թերությունները: Ավելի ուշ նա նաև հայտարարել է, որ արձատապես վերանայվել է «արտաքին սպառնալիք» բաժինը և նշել, որ «արհեստական մտահոգություններն ու վախերը երկար ժամանակ գերիշխում են Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության մեջ»: «Կարմիր գիրքը» վերանայվում է հինգ տարին մեկ, սակայն ամեն տարի թարմացվում են դրա հավելվածները (ավելի հանգամանորեն տես *“Kırmızı Kitap – Gizli Belge öyle olmaz böyle olur”*, 17 November 2012 (<http://kirmizikitap.blogspot.com/>)):

¹ Stü Ö. L. *Taşcıoğlu*. Milli Güvenlik Konsepti ve Milli Güvenliğin Türkiye ve Diğer Devletler Açısından Önemi. “Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi”, Mart 2018, Yıl: 6, Sayı: 67:

² Stü “Kırmızı Kitap” (<https://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/belgeler/196.pdf>):

³ Stü “National Security Concept of the Republic of Azerbaijan”. Approved by Instruction No. 2198 of the President of the Republic of Azerbaijan on 23 May 2007 (<https://www.files.ethz.ch/isn/154917/Azerbaijan2007.pdf>):

⁴ Stü B. *Аватков*. Турция и Азербайджан: Одна нация – одно государство? «Мировая экономика и международные отношения», 2022, т. 66, № 2:

տությունը, փակեց Հայաստանի հետ սահմանը և առաջ քաշեց նախապայմաններ⁵: Փաստորեն, ձևավորվող «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգի հիմքում դրվեց անվտանգային սպառնալիքը կամ դրա ծագման հնարավորությունը, որն էլ որպես ազգային շահ ձևակերպվեց ռազմավարական մակարդակով:

«Կարմիր գրքում» խոսվում է էներգետիկ և ջրային պաշարների հետ կապված վտանգների մասին, որը համարվում էր բացասական քաղաքականություն: Դրա կարևոր պատճառներից է այն, որ Թուրքիայի արևելյան և հարավարևելյան շրջանները մոտ են Կովկասի, Կենտրոնական Ասիայի և Մերձավոր Արևելքի տարածաշրջաններին, որոնք առանցքային են ջրային և էներգետիկ ռեսուրսների տեսանկյունից⁶: 2005 թ. հրապարակված «Կարմիր գրքում» սա դիտվում է որպես Թուրքիայի անվտանգության համար սպառնալիք, այնինչ հետագայում վերածվում է հնարավորության: 1990-ական թվականներին Քրդական հարցի ակտիվության համապատկերում Թուրքիան իրական սպառնալիք էր համարում ռեսուրսների համար պատերազմները և զգուշանում դրանցից: Սակայն հետագայում նա օգտվեց ռեսուրսների և դրանց տեղափոխման հետ կապված Արևմուտք-Ռուսաստան հակամարտությունից և դարձավ Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթամուղի և Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազամուղի խոշոր ռազմավարական նախագծերի մասնակից: Սա մեծացրեց Թուրքիայի տարածաշրջանային դերը և սուբյեկտայնությունը: Մյուս կողմից՝ Ադրբեջանը ստացավ Ռուսաստանին շրջանցող այլընտրանքային ուղի, որի շնորհիվ նա, նվազեցնելով իր կախվածությունը, հնարավորություն ստացավ ամրապնդելու հարաբերություններն Արևմուտքի հետ, ինչպես նաև ի դեմս Թուրքիայի ձեռք բերեց ռազմավարական դաշնակցի: Փաստորեն, Կովկասը Թուրքիայի աշխարհաքաղաքականության մեջ զբաղեցնում է առանցքային տեղ և կարևորվում ինչպես Կասպից ծովի ավազանի, այնպես էլ Միջերկրական ծովի ավազանի համար: Ներկայումս Թուրքիան փորձում է ակտիվ դեր խաղալ այս հսկա տարածաշրջաններում:

«Ռազմավարական խորք» ռազմավարությունը

Սույն ռազմավարությունը մշակվել է Թուրքիայի նախկին արտաքին գործերի նախարար, ապա՝ Վարչապետ Սիմեթ Դավութօղլուի համանուն աշխատության հիման վրա: «Ռազմավարական խորքի» ռազմավարությունը հենվում է մի շարք պարամետրների վրա, ինչպիսիք են աշխարհագրությունը, պատմությունը, մշակույթը, նաև բնակչության թիվը, տնտեսությունը, տեխնոլոգիաները և ռազմական կարողությունները⁷: Այս չափանիշների

⁵ Տես *A. Grigoryan, K. Khachatryan, V. Ter-Matevosyan. Armenia-Turkey border opening: what determines the attitude of Armenians? "Caucasus Survey", 2018, PP. 1-19:*

⁶ Տես "Kırmızı Kitap" (<https://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/belgeler/196.pdf>):

⁷ Տես *A. Davutoğlu. Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu. Ankara, 2001, s. 17-29:*

հաշվառմամբ Օսմանյան կայսրության նախկին տարածքներում Թուրքիան դիտվում է որպես կենտրոնական պետություն և նրան վերապահվում է ակտիվ դեր, ինչը բնութագրվում է որպես նորօսմանականության քաղաքականություն: Այս ռազմավարության մեջ կարևոր տեղ է հատկացվում Կովկասին, որը Դավութօղլուն բնութագրում է որպես «դարպաս դեպի Ասիա»⁸: Նա նշում է, որ պատմական, աշխարհագրական և մշակութային առումներով Թուրքիան իրեն համարում է Կովկասյան տարածաշրջանի անբաժանելի մասը, ինչը ենթադրում է, որ Թուրքիան կակտիվացնի Կովկասում իր քաղաքականությունը՝ առաջին հերթին ամրապնդելով հարաբերություններն Ադրբեջանի հետ: Այս ռազմավարության համատեքստում ձևակերպվեցին «գրո խնդիրներ հարևանների հետ» և «տարածաշրջանի վրա հիմնված» արտաքին քաղաքականության սկզբունքները⁹: Երկրորդ սկզբունքի համատեքստում է դիտվում նաև Հարավային Կովկասը, որը «Սառը պատերազմից» հետո համարվում է միջազգային հարաբերությունների տեսանկյունից կարևոր տարածաշրջան, ինչը պայմանավորված է Ռուսաստանի, Իրանի, Կասպից ծովի ավազանի, այլ պետությունների, նաև Հայաստանի, Վրաստանի և Ադրբեջանի դերերով: ՌԷշադություն է դարձվում նաև Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության և հայ-ադրբեջանական հարաբերությունների վրա¹⁰:

«Ռազմավարական խորք» ռազմավարության համատեքստում պետք է դիտարկել հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման փորձը և 2009 թ. Ցյուրիխյան արձանագրությունների ստորագրումը: Սակայն Թուրքիան ձախողեց այս գործընթացը՝ այն կրկին պայմանավորելով Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության լուծմամբ: Փոխարենը ավելի են ամրապնդվում Թուրքիա-Ադրբեջան հարաբերությունները, ինչի հետևանքով կողմերը 2010 թ. ստորագրեցին ռազմավարական համագործակցության պայմանագիր¹¹:

Էրդողանական «թուրքակենտրոնության» ռազմավարությունը

Վերջին տարիներին Թուրքիայի արտաքին քաղաքական ռազմավարության վրա նկատելի է Նախագահ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանի և նրա հավակնությունների ազդեցությունը: Նա առաջ է քաշել Թուրքիայի գլխավորությամբ «թուրքակենտրոն» միության ստեղծման տեսլականը՝ Թյուրքական պետությունների կազմակերպությունը¹²: Այս էրդողանական ռազմավարու-

⁸ Տես նույն տեղում, էջ 124:

⁹ Տես A. Davutoğlu. “Turkey’s Foreign Policy Vision: An assessment of 2007”. “Insight Turkey”, 2008, Vol. 10, N 1:

¹⁰ Տես A. Davutoğlu. Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu, s. 125–129:

¹¹ Տես A. Yüce. Azərbaycan-Türkiye Askeri İşbirliği Faaliyetlerinin Hukuki Temeli. “Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi Elmi Əsərlər Məcmuəsi”. Bakı, 2016, N 1 (26):

¹² Տես “Declaration of the Eighth Summit of the Organization of the Turkic States” (https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/eighth-summit-declaration-15-en.pdf):

յան ակտիվ քննարկումներն սկսվեցին 44-օրյա պատերազմից հետո, երբ Թուրքիայի անմիջական ռազմական աջակցությամբ ու մասնակցությամբ Ադրբեջանը կարողացավ հասնել հաջողության: Էրդողանի խոսքով՝ «մեկ ազգ, երկու պետություն» սկզբունքը Ադրբեջանի հետ մեր համերաշխության հիմնական փիլիսոփայությունն է: Այս միասնությունն ու համերաշխությունը պսակվել են Ղարաբաղի ազատագրմամբ: 44-օրյա գործողությունների ընթացքում, որ բերեցին ղարաբաղյան հաղթանակը, մենք ամեն պահի եղել ենք Ադրբեջանի կողքին»¹³: Անկարան, 2020 թ. Լեռնային Ղարաբաղի ճգնաժամին ռազմական ներգրավվածությամբ, փորձում է մեծացնել իր ազդեցությունը Հարավկովկասյան տարածաշրջանում, ինչը կարող է հանգեցնել Թուրքիայից Ադրբեջանի ավելի մեծ կախվածությանը, քան Ռուսաստանից: Ավելին. Կովկասյան տարածաշրջանում կարևոր դեր խաղալով՝ Անկարան փորձում է ԱՄՆ-ին և Եվրոպային ապացուցել, որ տարածաշրջանային խնդիրները չեն կարող լուծվել առանց Թուրքիային հաշվի առնելու¹⁴: Թուրքիայի միջամտությամբ Հարավային Կովկասում փոխվեց ստատուս-քվոն, երբ Ռուսաստանի ազդեցության թուլացման պայմաններում Թուրքիան ներգրավվեց այստեղ տեղի ունեցող գործընթացներում¹⁵: Անկարայի աջակցությունն Ադրբեջանին Թուրքիայի նախագահը որակել է որպես «նոր համաշխարհային կարգում Թուրքիային արժանի տեղը դնելու» ուղղությամբ Թուրքիայի գործադրած ջանքերի մի մաս¹⁶: Թուրքիայի նախագահը դա պատկերացնում է ՄԱԿ-ի բարեփոխմամբ, մասնավորապես՝ Անվտանգության խորհրդի մշտական անդամների վերանայմամբ¹⁷: Այս համատեքստում է նա առաջ քաշել «աշխարհը հինգից ավելի է» կարգախոսը և այս մասին հայտարարել 2022 թ. ՄԱԿ-ում ունեցած ելույթի ժամանակ¹⁸: Նրա հիմնական նպատակն է նոր ձևավորվող աշխարհակարգում Թուրքիայի համար ապահովել տերության կարգավիճակ, ինչին, իհարկե, հարկ է մոտենալ

¹³ Stu *İ. Altay*. 6-country regional cooperation platform win-win for actors in Caucasus, Erdoğan says, Daily Sabah, 12 December 2020 (<https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/6-country-regional-cooperation-platform-win-win-for-actors-in-caucasus-erdogan-says>):

¹⁴ Stu *Sh. Dadparvar, S. Azizi*. Exploring Turkey's Strategic Goals in Caucasus Region During the 2020 Nagorno-Karabakh Crisis. "International Relations and Diplomacy", November 2020, Vol. 8, N 11:

¹⁵ Stu "Azerbaycan'da Başarıyı Getiren "İki devlet Tek Millet" Milli Stratejisi, Stratejik Düşünce Enstitüsü" (<https://www.sde.org.tr/azerbaycanda-basariyi-getiren-iki-devlet-tek-millet-milli-stratejisi-bolgesel-analiz-16>):

¹⁶ Stu *O. Coskun, J. Spicer*. In Nagorno-Karabakh conflict, Erdogan eyes Turkey's "place in world order". "REUTERS", 7 October 2020 (<https://www.reuters.com/article/armenia-azerbaijan-erdogan-analysis-int-idUSKBN26S0HZ>):

¹⁷ Stu *R. T. Erdoğan*. Daha Adil Bir Dünya Mümkün: Birleşmiş Milletler Reformu İçin Bir Model Önerisi. İstanbul, 2021, s 129–201:

¹⁸ Stu "Erdoğan Yüzlerine Söyledi: Dünya 5'ten Büyüktür Daha Adil Bir Dünya Mümkündür" (<https://www.youtube.com/watch?v=XRnTSJBt0pE>):

վերապահումով: Մինևույն ժամանակ հասկանալով, որ Թուրքիան միայնակ չի կարող ձգտել նման կարգավիճակի, նա առաջ է քաշել թյուրքական ինտեգրման գաղափարը, քանի որ միավորված թյուրքական աշխարհն ունի բավականաչափ մարդկային և նյութական ռեսուրսներ, ինչպես նաև ռազմավարական նշանակության աշխարհագրական դիրք և կարող է հավակնել միջազգային համակարգում իր ուրույն տեղն ունենալու:

Երդողանի իշխանության տարիներին ավելի ամրապնդվեցին Թուրքիա-Ադրբեջան հարաբերությունները, իսկ 44-օրյա պատերազմից հետո դրանք դրվեցին դաշնակցային հիմքերի վրա, երբ ստորագրվեց Շուշիի հռչակագիրը¹⁹: Ըստ էության, երկու երկրների միջև սկսվեց մի այնպիսի ինտեգրային գործընթաց, որը կողմերը համարում էին ավելին, քան «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգը:

Այսպիսով՝ «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգի գաղափարական հիմքերը վերցվել են Թուրքիայի ազգային ռազմավարություններից, որոնցում կարևորվում է Ադրբեջանի հետ համագործակցությունը: Այս հայեցակարգում արտացոլված են երկու պետությունների ռազմավարական նպատակները և ազգային շահերը, հետևաբար դա կողմերի միջև համագործակցության ամրապնդման ցուցիչ է:

«Մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգի զարգացման դինամիկան

«Սառը պատերազմի» ավարտով փոփոխությունների ենթարկվեց Թուրքիայի ազգային ռազմավարությունը, որը կազմվել էր ԽՍՀՄ-ից եկող վտանգների պայմաններում և իր հիմնական սկզբունքներով ԱՄՆ-ի Մեծ ռազմավարության մի մասն էր: Այս աշխարհաքաղաքական փոփոխությունը Թուրքիային հնարավորություն ընձեռեց մշակելու նոր ռազմավարություն, որում ներառվեցին հետխորհրդային Հարավային Կովկասն ու Կենտրոնական Ասիան: Թուրքիայի նպատակն է իր ազդեցությունը հաստատել այս տարածաշրջաններում, հետևաբար մշակված ռազմավարություններում դա նշվեց որպես արտաքին քաղաքական առաջնահերթություն:

1990-ական թվականների սկզբին հետխորհրդային տարածաշրջանների նկատմամբ Թուրքիայի վարած քաղաքականությունը գտնվում էր ձևավորման փուլում: Նույն շրջանում Ադրբեջանը ևս արտաքին քաղաքական փնտրտուքներում էր, ինչը պայմանավորված էր մի շարք ներքին և արտաքին հանգամանքներով, առաջին հերթին՝ Արցախում իր հրահրած պատերազմով:

Թուրքիայում մեծ ոգևորությամբ էին ընդունել թյուրքախոս երկրների անկախությունը, և 1990-ական թթ. սկզբին նկատվում էր փոխադարձ հուզալից հռետորաբանության ակտիվացում՝ պայմանավորված նորպանթյուրքական գաղափարների վերելքով: Դրան մեծ տուրք տվեց Ադրբեջանի

¹⁹ Stu "The full text of the Shusha Declaration", 18 June 2021 (<https://aze.media/the-full-text-of-the-shusha-declaration/>):

երկրորդ Նախագահ Ա. Էլչիբեյը, որի նպատակն էր Թուրքիայի և նրա միջոցով Արևմուտքի հետ սերտ հարաբերությունների հաստատումը: Սակայն գլխավոր խնդիրներն էին Արցախում սանձազերծված պատերազմն ու դրանում Ադրբեջանի կրած պարտությունը և նման պայմաններում վստահելի դաշնակից ունենալու անհրաժեշտությունը: Եվ 1990-ական թթ. սկզբից Թուրքիան միակ երկիրն էր, որն սկսեց ռազմական ու դիվանագիտական աջակցություն ցույց տալ Ադրբեջանին:

1990-ական թվականների կեսերից Թուրքիայում նորպանթուրքական ոգևորությունը սկսում է անկում ապրել, և գիտակցվում է թյուրքախոս երկրների հետ հարաբերությունների հաստատման համար ավելի արդյունավետ քաղաքական, մշակութային, ռազմական և տեխնիկական մեխանիզմների ձևավորման անհրաժեշտությունը: Անշուշտ, կարևոր էր նաև այնպիսի գաղափարախոսության ձևավորումը, որը զգացմունքային դրսևորումներից զատ պետք է արտացոլեր ազգային շահերը և լիներ կենսունակ: Այս համատեքստում ձևավորվում է Ադրբեջանի նկատմամբ քաղաքականությունը, քանի որ Անկարան Ադրբեջանին համարում էր կարևոր ռազմավարական դիրք ունեցող թյուրքական պետություն՝ դարպաս դեպի Կենտրոնական Ասիա, հնարավոր տնտեսական գործընկեր՝ նավթի հարուստ պաշարներով, և բնական դաշնակից՝ Անդրկովկասում ռուսական ազդեցությունը սահմանափակելու համար²⁰: «Սառը պատերազմից» հետո Թուրքիայի նպատակներից էր վերածվել էներգետիկ կամրջի կամ հանգույցի և ապահովել Կասպից ծովի ավազանի ածխաջրածնային ռեսուրսների տեղափոխումը դեպի եվրոպական շուկաներ: Այս տեսանկյունից ևս կարևոր էր Ադրբեջանի դերը: Նախ. նա ուներ էներգետիկ ռեսուրսների հարուստ պաշարներ, որոնք Թուրքիան կտեղափոխեր Եվրոպա, և որոնց կարիքն ինքն էլ էր զգում: Երկրորդ. Կասպից ծովի ավազանի ռեսուրսները (դա՛վա՛սական նավթը և թուրքմենական գազը) ևս կարող էր տեղափոխվել Եվրոպա: Այսինքն՝ Թուրքիայի համար Ադրբեջանի կարևորությունը պայմանավորված էր աշխարհաքաղաքական և աշխարհատնտեսական գործոններով, հետևաբար Ադրբեջանի նկատմամբ քաղաքականությունը դարձավ ավելի համակարգված և նպատակային, ինչը սահմանափակ էր մյուս թյուրքախոս երկրների դեպքում:

«Մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգը պրագմատիկ, թե գաղափարական դաշինքի հիմք

Պետությունների միջև դաշինքների ձևավորումը կատարվում է տարբեր հիմքերով՝ անվտանգային, քաղաքական, տնտեսական և այլն²¹, ընդ որում, հարկավոր է կողմերի ընդհանուր շահերի ու հետաքրքրությունների առ-

²⁰ Stü S. *Bölükbaşı*. Ankara's Baku-Centered Transcaucasia Policy: Has It Failed? "Middle East Journal", 1997, Vol. 51, N 1:

²¹ Stü M. S. *Walt*. The Origins of Alliances. Cornell University Press. Ithaca and London, 1987, PP. 17–49:

կայություն: Նախ. «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգը 1990-ական թվականների սկզբին բնութագրվեց որպես Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև առկա պատմական, մշակութային, լեզվական և էթնիկական ընդհանրություն²²: 1993 թ. իշխանության եկած Հ. Ալիևը Թուրքիայի հետ հարաբերությունների հիմքում դրեց պրագմատիկ քաղաքականությունը: 1994 թ. փետրվարի 8–11-ը նա պաշտոնական այցով գտնվում էր Թուրքիայում և երկու պետությունների միջև հարաբերությունները բնութագրեց «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգով²³:

Ադրբեջանի համար Թուրքիայի հետ համագործակցությունը պայմանավորված էր մի շարք գործոններով, առաջին հերթին՝ վտանգի առկայությամբ, երբ Արցախյան առաջին պատերազմում նա կորցրեց ԼՂԻՄ-ը և հարակից յոթ շրջանները: Ադրբեջանի համար կարևոր խնդիր դարձան բանակի վերակառուցումը և ՆԱՏՕ-ի հետ համագործակցության հաստատումը: Թուրքիան ՆԱՏՕ-ի անդամ է, և միայն նա պատրաստակամություն հայտնեց վերակառուցելու ադրբեջանական բանակը: Կողմերի միջև համագործակցությունն սկսվեց ռազմական կրթության ոլորտում, ապա աստիճանաբար վերածվեց ռազմատեխնիկական համագործակցության: Ռազմական ոլորտում համագործակցելով Թուրքիայի հետ՝ Ադրբեջանն լուծեց մի շարք խնդիրներ: Նախ. կրճատեց ռուսական ռազմական ազդեցությունը, երկրորդ. Լեռնային Ղարաբաղի խնդրում ձեռք բերեց վստահելի դաշնակցի, երրորդ. ռազմատեխնիկական ոլորտում ձեռք բերեց գործընկերոջ և դաշնակցի:

Այս ոլորտում համագործակցությունն իր արդյունքը տվեց 44-օրյա պատերազմի ժամանակ, երբ կարևոր դեր խաղացին թուրքական անօդաչու թռչող ապարատները²⁴: Թուրքիայի նպատակն է ամրապնդել իր ռազմական դիրքերն այս երկրում, ըստ էության՝ տարածաշրջանում, ուստի Ադրբեջան է ուղարկել 60 հոգանոց զինվորական ստորաբաժանում՝ «տարածաշրջանում խաղաղությանը և կայունությանն աջակցելու համար»²⁵: Անշուշտ, Անկարան ձգտում է ունենալու իր զորակայանները, ինչի վերաբերյալ պաշտոնական տեղեկատվություն չկա: Ադրբեջանն իր հերթին փորձելու է պաշտպանել Արցախում ունեցած ձեռքբերումները: Հարկ է ավելացնել նաև տարա-

²² Stü A. *Ahmetbeyoğlu*. GökTürkler: Tarih Lisans Programı. İstanbul Üniversitesi (http://auzelkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/gokturkler.pdf): Ադրբեջանն իր ինքնության հիմքում դրեց թուրքականությունը և իրեն համարեց թուրքական աշխարհի մաս: Դա արտացոլվեց դրոշի ընդունմամբ, երբ կապույտ գույնը խորհրդանշում է ադրբեջանական ժողովրդի թուրքական ծագումը կամ թուրքականությունը (*Turkishness*):

²³ Stü Y. C. *Cul*, T. B. *Yavuz*. Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis. "International Journal of Energy Economics and Policy", 2015, Vol. 5, N 1:

²⁴ Stü H. *Kınık*, S. *Çelik*. The Role of Turkish Drones in Azerbaijan's Increasing Military Effectiveness: An Assessment of the Second Nagorno-Karabakh War. "Insight Turkey", Fall 2021, Vol. 23, N 4:

²⁵ Stü «В Турции сообщили об отправке в Азербайджан 60 военных». «РБК», 23 декабря 2020 (<https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5fe26be39a79473ad5116349>):

ծաշրջանում Ռուսաստանի ռազմական ներկայությունը, Իրանի անմիջական հարևանությունը և Արևմուտքի հավակնությունները: Ստեղծված իրավիճակում Թուրքիան և Ադրբեջանը շարունակում են խորացնել իրենց հարաբերություններն անվտանգության ասպարեզում, և կանխատեսելի է ինտեգրված ռազմական համակարգի ստեղծման հավանականությունը:

Փոխշահավետ համագործակցություն ծավալվում է նաև տնտեսական ոլորտում, այդ թվում է ներգետնիկ ռեսուրսների առնչությամբ: Վերջինս ունի աշխարհաքաղաքական բաղադրիչ՝ պայմանավորված Ռուսաստան–Արևմուտք մրցակցությամբ: «Դարի պայմանագրով» թուրքական «Թուրքի պետրոլերի» (*“Türkiye Petrolleri”*) ընկերությունը մասնակցում է Ադրբեջանում նավթի արդյունահանմանը: 1999 թ. հայտնաբերվեց գազի «Շահդենիզ» հանքավայրը, և 2001 թ. նրանց միջև պայմանագիր ստորագրվեց այն համատեղ շահագործելու վերաբերյալ: Այսպես Թուրքիան սկսեց մասնակցել ադրբեջանական նավթի ու գազի արդյունահանմանը: Հաջորդ քայլը էներգակիրները Եվրոպա արտահանելն էր: Արևմուտքի աջակցությամբ կառուցվեցին Բաքու–Թբիլիսի–Էրզրում ու Տրանսանատոլիական գազամուղները (*“TANAP”*) և Բաքու–Թբիլիսի–Ջեյհան նավթամուղը²⁶: Հարկ է ավելացնել նաև Բաքու–Թբիլիսի–Կարս երկաթուղու գործարկումը: Այս ռազմավարական նախագծերն ամրապնդեցին երկու երկրների դաշնակցային հարաբերությունները:

Ներկայիս աշխարհաքաղաքական զարգացումների մասն են կազմում Հյուսիս–Հարավ և Արևելք–Արևմուտք հաղորդակցուղիների նախագծերը: Թուրքիան կարևորում է Արևելք–Արևմուտք նախագիծը, որի համատեքստում առաջ է քաշել Անդրկասպյան Արևելքն ու Արևմուտքը միացնող Միջին միջանցքի (*“Trans-Caspian East-West Middle Corridor”*) ծրագիրը: Դրա շրջանակներում թուրք-ադրբեջանական երկյակը փորձում է Հայաստանին պարտադրել այսպես կոչված «Ձանգեզուրի միջանցքը»: Կողմերն այն «փաթեթավորել» են Ադրբեջանի ու նրա արևմտյան շրջանների միջև կապեր հաստատելու ձևակերպմամբ և ներկայացնում են որպես տնտեսական շահավետ նախագիծ նաև Հայաստանի համար²⁷: Սակայն այս վերջին պնդումը զուրկ է փաստարկներից: Խնդրի ռազմավարական կողմը պայմանավորված է Թուրքիայի և թուրքախոս պետությունների միջև ուղիղ ցամաքային կապի ստեղծմամբ: Բացի այդ, Թուրքիան և Ադրբեջանը այդ նախագծից կունենան մեծ տնտեսական օգուտներ և կվերահսկեն կարևոր ռազմավարական հանգույցը:

Այլ տնտեսական ոլորտներում ևս Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև

²⁶ Stu R. Ibrahimov. Turkish-Azerbaijani Energy Relations: Significant Leverage in the Implementation of the Foreign Policy Interests of Both Countries. “Insight Turkey”, 2015, Vol. 17, N 2:

²⁷ Stu D. Can. The Organization of Turkic States: Implications for the Regional Balance of Power. “Güvenlik Stratejileri Dergisi TDT Özel Sayısı”, 2022, PP. 46–66:

կատարվում են ներդրումներ²⁸, աճել է առևտրաշրջանառությունը, որը 2021 թ. հասել է 5 մլրդ ԱՄՆ-ի դոլար, այն դեպքում, երբ 2016 թ. կազմել է ընդամենը 2,3 մլրդ դոլար²⁹: 2022 թ. այդ ցուցանիշը հասել է 6 մլրդ դոլարի, իսկ 2023 թ. առաջին կեսին եղել է 3,9 մլրդ դոլար³⁰: Ի տարբերություն ռազմատեխնիկական ոլորտից, այստեղ ինտեգրված կառույցների ձևավորման հարցի քննարկումներ չկան, ինչը գուցե կապված է թուրքական տնտեսության ոչ համաչափ զարգացման և դրանում առկա ձգնաժամների հետ: Մյուս կողմից՝ Ադրբեջանն իր տնտեսական ներուժով ավելի ակտիվ դեր կարող է ստանձնել, քան Թուրքիան:

Կրթության և մշակույթի ոլորտներում թուրք-ադրբեջանական համագործակցությունը նպատակ ունի թուրքական ինքնությամբ դաստիարակել նոր սերունդ և ստեղծել ընդհանուր արժեքներ ու գաղափարներ: Ներկայումս դա կիրառվում է Արցախի բռնազավթված բնակավայրերի նկատմամբ, մասնավորապես խորհրդանիշ է համարվում Շուշին, որը հայտարարվել է ոչ միայն Ադրբեջանի, այլև թուրքական աշխարհի մշակութային կենտրոն³¹: Թեև կրթությունն ու մշակույթը պետությունների վարած քաղաքականության մի մասն են, հատկապես՝ «փափուկ ուժի», սակայն դա բավարար չէ դաշինքի ստեղծման համար: Այսպիսով՝ «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգի հիմքում դրված են երկկողմ փոխշահավետ համագործակցությունը և ռազմավարական նպատակները:

«Մեկ ազգ, վեց պետություն». նոր հայեցակարգ ձևավորելու փորձեր

44-օրյա պատերազմից հետո Թուրքիան կրկին առաջ մղեց թուրքական աշխարհի ձևավորման գաղափար: Այս համատեքստում 2021 թ. Թյուրքական խորհուրդը (*Türk Konseyi*)^{*} վերափոխվեց Թյուրքական պետությունների

²⁸ Տես «Торгово-экономические отношения Турецкой Республики с государственными участниками СНГ (информационно-аналитическая справка)». М., 2017, с. 9:

²⁹ Տես *А. Мехтиева*. Назван объем взаимных инвестиций между Азербайджаном и Турцией. «Report информационное агентство», 2 декабря 2022 (<https://report.az/ru/biznes/nazvan-obem-vzaimnyh-investicij-mezhdu-azerbajdzhanom-i-turciej/>):

³⁰ Տես *Б. Рустамбеков*. Товарооборот между Азербайджаном и Турцией в I полугодии 2023 года приблизился к \$4 млрд – Байрамов. «Интерфакс Азербайджан», 31.07.2023 (<https://interfax.az/view/896830>):

³¹ Տես “The city of Shusha was declared Cultural Capital of the Turkic World 2023” (<https://www.turksoy.org/en-US/news/2022-04-02-the-city-of-shusha-was-declared-cultural-capital-of-the-turkic-world-2023>):

^{*} Թյուրքական խորհուրդը թյուրքախոս պետությունների գագաթնաժողովների արդյունքն էր և ստեղծվել է 2009 թ.: Այս քայլը փաստեց հաստատությունացման գործընթացի մասին, որի հաջորդ փուլը դարձավ Թյուրքախոս պետությունների կազմակերպության ստեղծումը: Անդամներն են՝ Թուրքիան, Ադրբեջանը, Ղազախստանը, Ղրղզստանը և Ռեպբլիկանը, դիտորդի կարգավիճակ ունեն Հունգարիան, Թուրքմենստանը և Հյուսիսային Կիպրոսի Թուրքական Հանրապետությունը (ավելի հանգամանորեն տես կազմակերպության պաշտոնական կայքէջը՝ “Organization of Turkic States” (<https://turkicstates.org>)):

կազմակերպության և ընդունվեց «Տեսլական-2040» փաստաթուղթը³²։ Այս քայլով առաջ էր քաշվում թյուրքական ինտեգրման գաղափարը, որի կենսագործման ուղղությամբ ձեռնարկվում են գործնական քայլեր քաղաքական, տնտեսական, մշակութային և անվտանգային ոլորտներում։ Ադրբեջանը թյուրքական ու թյուրքական այս քաղաքականության առաջնահերթ շահառուն է եղել՝ գերազանցապես ձգտելով ստանալու թյուրքախոս պետությունների աջակցությունն Արցախում պատերազմը վերսկսելու պլանների շրջանակում։

44-օրյա պատերազմի արդյունքները ոչ միայն մեծացրեցին Թուրքիայի հեղինակությունը, այլև ցույց տվեցին «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգի կենսունակությունը։ Նման պայմաններում Թուրքիան հնարավորություն ստացավ թյուրքախոս մյուս երկրներին Թուրքիա-Ադրբեջան հարաբերությունները ներկայացնելու որպես ընդօրինակման արժանի մոդել կամ նախադեպ։

Թուրքիայի այսպիսի քաղաքականությունը պայմանավորված էր ինչպես Հարավային Կովկասում Ռուսաստանի պասիվությամբ, այնպես էլ 44-օրյա պատերազմի հետևանքով ստատուս-քվոյի փոփոխությամբ։ Եվ Թուրքիայի ղեկավարությունն սկսեց օգտագործել «մեկ ազգ, վեց պետություն» ձևակերպումը՝ այն քննարկելով թյուրքական ինտեգրման համատեքստում։ Սույն ձևակերպումը նորույթ չէր, այն առաջին անգամ օգտագործել էր Թուրքիայի Հանրապետության 11-րդ Նախագահ Աբդուլլահ Գյուլը 2010 թ. սեպտեմբերի 15–16-ին Ստամբուլում տեղի ունեցած Թյուրքական խորհրդի գագաթնաժողովում։ Գյուլը Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև գոյություն ունեցող դաշնակցային հարաբերությունները բնութագրում է «մեկ ազգ, երկու պետություն» հին կարգախոսով և նշում՝ «մենք այսուհետև մեկ ազգ ենք, բայց նաև վեց պետություն»³³։ Այս շրջանում թյուրք-ադրբեջանական հարաբերությունները գտնվում էին ռազմավարական համագործակցության մակարդակում, հետևաբար «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգը հիմնավորված էր։ Սակայն այլ էր «մեկ ազգ, վեց պետություն» ձևակերպումը, որը տվյալ ժամանակաշրջանում մյուս թյուրքախոս պետությունների համար այնքան էլ ընկալելի չէր։

«Մեկ ազգ, վեց պետություն» ձևակերպումը թյուրքական ղեկավարության ավելի մեծ հավակնությունների վկայությունն է և կապված է եվրասիական տարածաշրջանում գերիշխող դիրք զբաղեցնելու նկրտումների հետ։ Վեց թյուրքախոս պետություններն իրենց ավելի քան 150 մլն բնակչությամբ ստեղծում են 1,1 տրիլիոն ԱՄՆ-ի դոլար կազմող ընդհանուր համախառն ներքին արդյունք³⁴։ Եթե դիտարկենք այդ երկրների աշխարհագրա-

³² Stu “Turkic World Vision-2040” (<https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turkic-world-vision-2040-2396-97.pdf>):

³³ Stu *Giorgi Lomsadze*. Turkic Ambitions: One Nation, Six States. “Eurasianet”, 17 September 2010 (<https://eurasianet.org/turkic-ambitions-one-nation-six-states>):

³⁴ Stu *Y. Aydin*. One nation, six states? “Qantara.de”, 20.04.2022 (<https://qantara.de/en/article/turkey-and-central-asia-one-nation-six-states>):

կան դիրքը և էներգետիկ ռեսուրսների պաշարները, ապա միասնաբար հանդես գալու դեպքում նրանք կարող են ռազմավարական տեսանկյունից Եվրասիայում խաղալ բավական ծանրակշիռ դեր:

Թուրքական ԶԼՄ-ներում և տարբեր պաշտոնյաների եզրույթներում գնալով ավելի լայն կիրառություն են ստանում «մեկ ազգ, վեց պետություն» և «մեկ ազգ, երեք պետություն» ձևակերպումները³⁵, որոնք փորձ է արվում ներկայացնելու որպես «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգի զուգահեռներ*։ Ըստ էության, դա հետապնդում է հեռամետ նպատակ՝ այդ ձևակերպումները ևս վերածելու հայեցակարգի և դնելու Թուրքիայի ու Կենտրոնական Ասիայի թյուրքախոս պետությունների հարաբերությունների խորացման հիմքում։ Սակայն այս քաղաքականությունը չունի այն ներուժը, որն ամկա է Թուրքիայի և Ադրբեջանի հարաբերություններում։ Կարելի է նշել հետևյալ դիտարկումները.

Առաջին. ընդհանուր թշնամի և վտանգ (սպառնալիք) չլինելը։ Փաստացի Ադրբեջանը Հայաստանին համարում էր իր տարածքային ամբողջականության համար սպառնալիք, իսկ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը կարևոր գործոն դարձավ թուրք-ադրբեջանական ռազմաքաղաքական համագործակցության համար։ Թուրքիայի և Կենտրոնական Ասիայի թյուրքախոս երկրների դեպքում նման սպառնալիք կամ ընդհանուր թշնամու կերպար գոյություն չունեն։ Թեև թուրք-ադրբեջանական երկյակը նախորդ տասնամյակներում փորձել է ձևավորել թյուրքախոս պետությունների մասնակցությամբ ընդհանուր հակահայկական ճակատ, սակայն այդ պետությունների զերակշիռ մասը պահպանել է չեզոքություն կամ բավարարվել բառային աջակցությամբ։ Այն հանգամանքը, որ նրանք չունեն ընդհանուր անվտանգային մարտահրավերներ կամ սպառնալիքներ, կարելի է համարել հիմնական գործոն, որը կխոչընդոտի «մեկ ազգ, վեց պետություն» ռեալ հայեցակարգի ձևավորմանը։

Երկրորդ. համատեղ ռազմավարական նախագծեր չլինելու հանգամանքը։ Թուրքիան զգալի ներդրումներ է կատարել Կենտրոնական Ասիայում, թյուրքախոս երկրների հետ հաջողությամբ զարգացնում է առևտրատնտեսական հարաբերություններ, սակայն դա հեռու է տնտեսական ազդեցության հաստատումից։ Ավելին. Թուրքիան այս հարցում զիջում է Չինաստանին, Ռուսաստանին, ԵՄ-ին. էներգետիկ ռեսուրսների արդյունահանմանը և

³⁵ Տես “Erdoğan: 6 devlet tek millet olmayı arzu ediyoruz”, 15.10.2019 (<https://twitter.com/t24comtr/status/1184034944185753605?lang=en>); *Ayşe Şimşek, Muhammed Enes Ertaş.* 6 Devlet 1 Millet: Toprağımız, yurdumuz, ilimiz bir. “TRT Haber”, 16.02.2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/6-devlet-1-millet-topragimiz-yurdumuz-ilimiz-bir-655286.html>):

* Որոշակի շրջանառում է ստանում նաև «3 պետություն, մեկ ազգ» ձևակերպումը, նկատի ունենալով Թուրքիան, Ադրբեջանը և միջազգային հանրության կողմից չճանաչված Հյուսիսային Կիպրոսի Թուրքական Հանրապետությունը (տես “3 Devlet Tek Millet!”) (<https://www.youtube.com/watch?v=g1PkzR8yfxM>):

արտահանմանը նրա մասնակցությունը չնչին է, հետևաբար այստեղ ևս չկան ընդհանուր ռազմավարական շահեր կամ դրանք դեռևս չեն ձևավորվել:

Երրորդ. աշխարհաքաղաքականության գործոնը: Թուրքիան Կենտրոնական Ասիայում ստիպված է հաշվի նստել իր մրցակիցների հնարավորությունների հետ: Եթե Հարավային Կովկասում Թուրքիայի հիմնական մրցակիցները Ռուսաստանն ու Իրանն են, ապա Կենտրոնական Ասիայում, բացի Ռուսաստանից, նա ստիպված է պայքարել առաջին հերթին Չինաստանի ազդեցության դեմ: Մյուս կողմից՝ Ադրբեջանը Թուրքիային համարում է վստահելի դաշնակից, իսկ թյուրքախոս երկրները, զարգացնելով Թուրքիայի հետ բազմակողմանի համագործակցություն, նրան ամենևին էլ չեն համարում միակ վստահելի դաշնակիցը, քանի որ առկա անվտանգային խնդիրների դեպքում (ահաբեկչության և արմատական իսլամի վտանգները) Թուրքիան հազիվ թե կարողանա իրական աջակցություն ցույց տալ նրանց:

Այսպիսով՝ Թուրքիա–Ադրբեջան հարաբերություններում առկա հիմքերը, որոնք նպաստեցին «մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգի ձևավորմանը, չկան կամ սահմանափակ են Թուրքիայի և Կենտրոնական Ասիայի թյուրքախոս երկրների միջև հարաբերություններում, հետևաբար ներկա պայմաններում «մեկ ազգ, վեց պետություն» ձևակերպումը կենսագործելի հայեցակարգի վերածելու հավանականությունը վիճահարույց է:

Եզրակացություն

Եվ այսպես. «Սառը պատերազմի» ավարտից հետո Թուրքիայի ազգային ռազմավարություններում ներառվեցին Հարավային Կովկասը ու Կենտրոնական Ասիան և այս համատեքստում հատուկ տեղ հատկացվեց Ադրբեջանին: Վերջինս, պայմանավորված Արցախյան պատերազմում պարտությամբ, ի դեմս Թուրքիայի ձեռք բերեց դաշնակցի: Այս հիմքերով սկսվեց թուրք–ադրբեջանական համագործակցությունը, որը կարճ ժամանակ անց ստացավ ռազմավարական, ապա և դաշնակցային բնույթ: Իսկ էրդողանի առաջ քաշած «թուրքակենտրոնությունը» բազմաքայլ ռազմավարություն է, որի առաջին քայլը ենթադրում է Ադրբեջանի հետ ինտեգրված միավորի ստեղծում, ապա հիշյալ մոդելի տարածում նաև Կենտրոնական Ասիայում:

«Մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգը, իր հիմքում ունենալով թյուրքականության գաղափարը, իրականում ներկայացնում է Թուրքիա–Ադրբեջան համագործակցության բանաձևը՝ խարսխված ընդհանուր շահերի վրա: Այստեղից են բխում ռազմատեխնիկական, տնտեսական և կրթամշակութային համագործակցության հիմքերը, որոնք հատկապես Շուշիի հռչակագրի ստորագրումից հետո ներկայացնում են պրագմատիկ դաշինքի ստեղծման հնարավորությունը:

«Մեկ ազգ, երկու պետություն» հայեցակարգի կենսունակության վրա հենվելով՝ Թուրքիան փորձում է ձևավորել մեկ այլ՝ ավելի հավակնոտ, հայեցակարգ, ինչպիսին է «մեկ ազգ, վեց պետություն» բանաձևը, որը Կենտրոնական Ասիայում դեռևս լիարժեք արձագանք չի ստացել: Թուրքիան կենտրոնասիական թյուրքախոս երկրների հետ հարաբերություններում

առայծմ չի ձևավորել ընդհանուր շահերի և ռազմավարական նպատակների համախուճը, որն առկա է Ադրբեջանի դեպքում, հետևաբար «մեկ ազգ, վեց պետություն» ձևակերպումը տեսանելի ապագայում հայեցակարգի վերածելու հնարավորությունները մեծ չեն:

КОНЦЕПЦИЯ «ОДНА НАЦИЯ–ДВА ГОСУДАРСТВА» В ТУРЕЦКО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

Н. А. МИНАСЯН, кандидат исторических наук, доцент, научный сотрудник Отдела стратегических исследований сопредельных с Арменией государств и стран ближнего зарубежья Института арменоведческих исследований ЕГУ

РЕЗЮМЕ

Турция установила отношения с Азербайджаном сразу после распада СССР и наладила сотрудничество в различных сферах. В годы правления Г. Алиева турецко-азербайджанские отношения переросли в прагматическое сотрудничество, охарактеризованное им концептуальной формулировкой «одна нация – два государства». В дальнейшем укрепление этих отношений основывалось на общности стратегических интересов обоих государств в геополитической, геоэкономической, безопасностной, военной и военно-технической, культурно-образовательной и других сферах, в то время как концепция «одна нация – два государства» обеспечивала идейно-ценностную базу развития этих отношений.

Сама концепция «одна нация – два государства» выстраивалась на этническом, историческом, политическом и культурном базисе, закладывавшемся в период общения младотурок и кемалистов с начинавшими формироваться в нацию полукучевыми племенами восточных областей Южного Кавказа в начале 20-го века. С политической точки зрения важную роль играла общность восприятия взаимных интересов. В случае с Азербайджаном это произошло благодаря оказанию ему Турцией дипломатической, а затем и военной поддержки в Карабахском конфликте, а для Турции Азербайджан должен был сыграть ключевую роль в ее стремлении к распространению своего влияния на Южный Кавказ.

Немаловажную роль в перерастании прагматического сотрудничества в тесные союзнические отношения сыграла и их взаимная заинтересованность в поставках азербайджанских углеводородов и в обеспечении транзита центральноазиатских энергоносителей в Европу.

Наряду с этим Турцией была выдвинута идея тюркской интеграции. В данном контексте предпринимается попытка идеологической локализации концепции «одна нация – два государства» в тюркском интеграционном процессе с вовлечением тюркоязычных государств

Центральной Азии. Интеграция затрагивает три основных направления: военно-техническое, экономическое и культурно-образовательное.

Однако достижение успеха в осуществлении данной концепции на ближайшую перспективу представляется маловероятным.

THE CONCEPT OF "ONE NATION, TWO STATES" IN THE TURKISH-AZERBAIJANI RELATIONS

*N. A. MINASYAN, PhD in History, Associate Professor, Researcher, Department,
Strategic Studies of Armenia's Neighboring and Near Abroad States, Institute
for Armenian Studies, YSU*

SUMMARY

Turkey established relations with Azerbaijan immediately after the collapse of the USSR and built cooperation in various spheres. Turkish-Azerbaijani relations evolved into pragmatic cooperation under the administration of Heydar Aliyev, who described them by the concept statement of "one nation, two states". Further, the strengthening of those relations rested on common strategic interests of both states in geopolitical, geo-economic, security, military and military-technical, cultural and educational, and other spheres, while the concept of "One nation, two states" provided ideological and value base for the development of those relations.

The "one nation, two states" concept itself was being built on the ethnic, historical, political and cultural foundation, established in the period of the early 20th century communication of the Young Turks and Kemalists with the semi-nomadic tribes in the eastern regions of the South Caucasus, newly forming into a nation. From the political viewpoint, a significant role was played by the common perception of mutual interests. In case of Azerbaijan, this took place due to Turkey's provision of diplomatic and then also of military support to Azerbaijan in the Karabakh Conflict, while Azerbaijan had to play a key role in Turkey's strive to spread its influence in the South Caucasus.

The mutual concern in the supply of Azerbaijani hydrocarbon and the provision of Central Asian energy carriers' transit into Europe has played an important role in the evolution of pragmatic cooperation into close allied relations.

Along with this, Turkey initiated the idea of Turkic integration. In this context, an attempt is made to ideologically localize the "One nation, two states" concept in the Turkic integration process with the involvement of Turkic-speaking states of Central Asia. Integration covers three main areas: military-technical, economic and cultural-educational.

Nevertheless, it deems rather unlikely that this very concept will be successfully realized in the nearest perspective.